

TƏDRİS ƏDƏBİYYATININ NÖVLƏRİ VƏ TİPOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

SƏFƏROVA S.E.

*BDU, Kitabşunaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının doktorantı
s.sevda_84@mail.ru*

Məqalədə tədris ədəbiyyatının növlərindən və tipoloji xüsusiyyətlərindən, dərsliklərin, fənn programlarının, dərs vəsaitlərinin və s. redakta prinsiplərindən bəhs edilmişdir. Burada eyni zamanda tədris ədəbiyyatının ənənəvi redaktə prinsipləri ilə yanaşı müasir redakta prinsiplərinə də yer verilmiş, alternativ dərslik məsələsinə yer verilmişdir.

Açar sözlər: tədris ədəbiyyatı, dərslik, dərs vəsaiti, fənn programı, praktikum, alternativ dərslik

Tədris nəşrinin hazırlanması nəşriyyat-redaksiya fəaliyyətinin xüsusi bir sahəsidir. Tədris ədəbiyyatının yaranma prosesi isə başqa ədəbiyyat növü olan ədəbiyyatların yaradılmasından kəskin fərqlənir. Burada müəllif və redaktor tədris materialının yaradılması birlikdə təmin edirlər. Tədris ədəbiyyatının yaradılması zamanı iki vəziyyətə diqqət yetirilməlidir:

1. Tədris nəşrləri təhsil sahəsinin əsas vasitələrindəndir və tədris prosesinin əsas elementi hesab olunur,
2. Tədris ədəbiyyatı biliyin müəyyən bir sahəsinə əks etdirir.

Hər iki vəziyyət tədris ədəbiyyatının nəşrinə qarşı bir sıra tələblər irəli sürür.

Birinci vəziyyətdə tədris ədəbiyyatının məzmununun tələbə və şagirdlərə pedaqoji təsiri nəzərdə tutulursa, ikinci vəziyyətdə, tədris ədəbiyyatı mətninin predmetini xarakterizə edən informasiyanın xüsusi olaraq bu və ya digər nəşrin qarşıya qoyduğu məsələlərə uyğun olaraq seçilməsi və ya işlənilməsi nəzərdə tutulur. Bu halda biliyin təkcə xüsusiyyətləri deyil, həmçinin tələbə və şagirdlərin informasiya mədəniyyəti də nəzəre alınır.

Təhsildə tədris ədəbiyyatı təriyəvi, inkişafetdirici rola malik olan nəşrdir. Hər bir tədris ədəbiyyatının konkret fənn predmeti mövcuddur.

Tədris ədəbiyyatı həm elmi, həm ideya cəhətdən qüsursuz olmalı, həmçinin ondan istifadəni asanlaşdırın bütün lazımi sorğu aparıcı ilə təchiz edilməli və yüksək səviyyədə tərtib olunmalıdır (10,6).

Mütəxəssislər tədris ədəbiyyatının aşağıdakı funksiyalarını ayıırlar:

- 1) kommunikativ;
- 2) informativ;

3) stimullaşdırıcı və motivasiya edici;

4) istiqamətləndirici;

5) təriyə edici, nizamlayıcı və s.(7,56)

Tədris ədəbiyyatlarında forma və məzmunların vəhdəti, əsasən də dil və üslubların kitab müəllifinin istifadə etdiyi mövzuya, məzmunu uyğunluğu məsələsidir.

Tədris ədəbiyyatlarında şərh olunan materialın anlaşılılığı redaktor qiymətləndirilməsində əsas meyarlardandır.

Olyazmalarda verilən terminləri, sxemləri, cədvəlləri nəşriyyat redaktoru diqqətlə nəzərdən keçirməlidir. Çünkü onlar mətnin qarvanılması asanlaşdırır. Mətndə işlənən terminlərin izahı əksər hallarda mötərizə (...) arasında verilir.

Müəllif mətnə əlavə etdiyi illüstrasiyalara aid olan şəhərləri oxucuya çata biləcək şəkildə təqdim etməlidir. Həm illüstrasiyalar, həm fotosəkillər geniş dərkətdirmə xüsusiyyətinə malik olmalıdır.

Mətnlərdəki illüstrativ sxemlər müasir texnologianın, informasiya avadanlıqlarının təqdimində əhəmiyyətli rol oynayır. Sxemlər vasitəsilə hər bir qurğunun quruluşunun istifadə mexanizmi haqqında məlumat almaq mümkündür. Hər söz, hər bir ifadə yerinə düşməli, onlarda əsas motivlərin sədasi duyulmalıdır (8, 107).

Dərsliyin illüstrasiyaların evristik əhəmiyyəti son dərəcə böyükdür. Dərslik nəzəriyyəsinə görə, müəllif mətn üzərində işləyərkən zəruri illüstrasiyaları əsaslı psixoloji və pedaqoji ölçülərlə müəyyən etməlidir. Dərslik illüstrasiyası konsepsiyasının başlıca paradigməsi belədir: dərslikdə illüstrasiyalar dərsliyin konsepsiyasını bilavasitə əks etdirməli, dərsliyin psixoloji-pedaqoji məqsədlərinin reallaşmasında köklü rol oynamalıdır.

Müəllif dərsliyin illüstrasiyalarını rəssamla (təlim dizaynerləri ilə) qarşılıqlı əlaqə şəraitində işləməlidir: dünya tacribəsinin əsas paradigmalarından biri belədir. Rəssam, şübhəsiz ki, yaradıcılıq fəaliyyəti ilə seçilir. Lakin dərslik konsepsiyasının özünün qeydsiz-şərtsiz həqiqətləri var: dərslik məkanında rəssamin fantaziyası psixoloji-pedaqoji məqsədlərlə rövňəqlənməlidir. Müəyyən edilmişdir ki, hətta mətnin qarvanılması və anlaşılması illüstrasiyaların rəng koloritini ilə şərtlənir.

Dərsliklərin yeni nəslinin yaradılmasında təlim dizaynerləri önemli rol oynamalıdır. Fikrimizcə, pedaqoji universitetlərdə bədii qrafika fakültələrimiz təlim dizaynerlərinin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Dərsliyə iki yönündə tərtibat verilməlidir. Onlardan biri bədii tərtibatdır. Bədii tərtibatdan fərqli olaraq, dərsliyin bir də psixoloji (pedaqoji) tərtibatı da vardır. Psixoloji (pedaqoji) tərtibat isə artıq rəssamin deyil, bilavasitə müəllifin funksiyasına aiddir.

Bu gün artıq müasir dərslik müəlliflərinin psixoloji missiyasında yeni bir qat əmələ gəlib: şagirdlərin bilavasitə dərslik məkanında aktivləşdirilməsi müasir dərsliklərin konseptual modelinin başlıca paradiqması kimi özünü göstərir. Başqa sözlə, müasir dərsliklər köklü koqnitiv və kreativ fonla fərqlənir. Koqnitiv fonun başlıca funksiyası şagirdlərin təfəkkür və təxəyyülünün inkişafı üçün intellektual və kreativ şəraitin yaradılması ilə sərtlənir (3,36).

Müasir kitabşunaslıqda ədəbiyyatların spesifik növlərinin öyrənilməsinə funksional yanaşma qəbul edilmişdir. Bu və ya digər tədris ədəbiyyatına dair əlyazmaların bütün komponentləri bir-biri ilə vahid funksional prinsiplə şərtlənən sistem kimi nəzərdən keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbiyyatın spesifikasiyasını ən çox onun məqsədli təyinatı aşkarlayır (11, 214).

Tədris ədəbiyyatının sosial funksiyası cəmiyyətdə təhsilin məsələləri və rolu ilə müəyyən edilir. Bu, hər şeydən əvvəl, şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlıdır. Tədris ədəbiyyatının məqsədli təyinatı onun təlimdə, tədris, tərbiyə və yaradıcı inkişafında vasitə olmasınaşıdır. Tədris ədəbiyyatının vəzifəsi tələbə və şagirdlərə yalnız tədris proqramına uyğun kompleks bilikləri çatdırmaq deyil, həmçinin tədris prosesində üç funksiyanın - tədrisin, tərbiyənin və inkişafın ahəngdar birliyini çatdırmaqdır. Bu funksiyaların hər birinin öz məzmunu, öz anlayışı var.

Təhsil tədris predmetinin qavranılmasının məqsədyönlü rəhbərlikdir: biliklərin qavranılması, vərdiş və bacarıqların əldə edilməsi. Tədris ədəbiyyatı fənnin tələbələri ilə yanaşı müasir dövrün tələbələrinə də cavab verməli, tərbiyəvi əhəmiyyət daşımmalıdır.

Tədris ədəbiyyatının əsasını təhsil, təlim təşkil edir. Müasir tədris nəşrlərinin quruluşunu materialın aydın şəhi, onların tərtibatı, şəhərin dili təşkil edir. Tədris, tərbiyə və inkişaf biri-birindən şərti olaraq ayrırlar, lakin onlar vahid tam kimi üzvi surətdə bağlıdır.

Tədris ədəbiyyatının predmeti (informasiyanın xarakteri) eyni zamanda təhsil predmetidir. Tədris ədəbiyyatının əsas informasiya xüsusiyyəti onun geniş mövzu diapazonuna malik olmasınaşıdır. Tədris predmeti təhsil proqramına müvafiq biliklər, vərdişlər və bacarıqlar külliyyatıdır. Materiallar didaktika qanunlarına müvafiq olaraq işlənilir. Hər hansı bir fənn üzrə tədris proqramları yalnız tədris məsələləri üzrə deyil, həmçinin müəyyən oxucuya ünvanlanıb, tərbiyəvi əhəmiyyət daşımmalıdır.

Tədris fənninə cəmiyyətin məqsədi, idealı, əsas sosial və mənəvi dünyasının formallaşdırılması daha çox aiddir.

Tədris nəşrlərinin ünvanlandığı tədris müəssisəsinin növü də tədris predmetinin xüsusiyyətlərinə və onun şəhi üsullarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən amillərdəndir. Bu nəşrlərdə oxucu ünvanı tam dəqiqləşdirilmişdir.

Hər bir tədris ədəbiyyatı konkret olaraq müəyyən oxucu auditoriyasına tövsiyə olunur.

Tədris ədəbiyyatını təyinatına və informasiya xarakterinə görə dörd qrupa ayırmalı olar: 1) program-metodik nəşr (plan-prospekt, fənn programı); 2) tədris-metodiki nəşr (metodiki göstəriş, metodiki vəsait); 3) öyrədici nəşrlər (dərslik, dərs vəsaiti); 4) yardımçı nəşrlər (praktikum, müntəxəbat, sual və tapşırıqlar məcmuəsi, oxu kitabı). (6,54)

Plan-prospekt tədris ədəbiyyatının nəşri ilə bağlı nəşriyyatların fəaliyyətində ideoloji, təşkilati-istehsalat işləri əsas meyar kimi qəbul edilir. O, əsas etibarilə, nəşrlərin tematik planı və onun redaksiya - nəşriyyat prosesində izlənilməsindən ibarətdir. Bu da nəşriyyat işinin ideya istiqamətini müəyyənənleşdirir.

Redaksiya-nəşriyyat prosesi elə qurulmalıdır ki, müəllifdən kifayət dərəcədə işlənilməmiş, ideyası tam açılmamış əsərlər qəbul olunmasın. Odur ki, tədris ədəbiyyatı nəşr edən hər bir nəşriyyat ətrafına müvafiq sahələr üzrə təkmilləşmiş mütəxəssislər toplamalıdır.

Tədris ədəbiyyatının nəşri üçün savadlı müəlliflərin cəlb edilməsi gələcək kitabın kefiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Tədris prosesinin təlim çərçivəsini və qarşıya qoyulan məsələləri müəyyən edən məhz program-metodik nəşrlərdir. Tədris proqramları Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanır və nəşr edilir. Onlar əsasən tədris prosesini tənzimləyir, müəllim və tələbələr üçün tədris fənninin qavranılması üçün metodiki rəhbərlik rolunu ifa edir.

Əlyazmanın həminin hesablanması plan-prospekt əsasında olmalıdır. Müəllif plan-prospektdə oxucu kontingentini və məqsədli təyinatını müəyyən edir, hər bir fəslə, bölmələrə, yarımbölmələrə ətraflı aydınlıq götür, hər bir fəslin məzmununu qısaca şərh edir, illüstrasiyaların xarakterini, sayını bildirir və s.

Prospekt - latinca "prosrektus" sözündən olub, növ, xülasə mənasını daşıyır, nəşriyyatda isə müəllif tərəfindən təqdim olunan əlyazmanın işlənmiş planıdır. Tədris ədəbiyyatı nəşr edən heç bir nəşriyyat əlyazmanı prospektləşdirir. Nəşriyyat təcrübəsində rast gəlinən plan prospektləri iki əsas növə ayırmalı məmkündür: yaradıcılıq məlumatları, yaxud plan-prospektlər.

Prospektin əsas hissəsini əsərin planı təşkil edir. Nəşriyyatlarda həmin planı əsərin plan-prospekti adlandırırlar. Kitabda işıqlandırılması vacib bilinən hər bir suala plan-prospektdə yer ayılır.

Plan-prospektin qiymətləndirilməsi nəşriyyat üçün müəlliflə bağlanan müqavilənin, yəni ədəbi sifarişin - gələcək əlyazmanın verilmiş plan-prospektə uyğunluğunun əsas şərtlərindəndir.

Nəşriyyat müəllifin təqdim etdiyi plan-prospektə əsasən onun müvafiq materiala nə dərəcədə bələd olması, mövzunu tam əhatə edə bilməsi və s. haqqında məlumat əldə edə bilər.

Əsər üzərində iş zamanı müəllif mütləq təsdiq edilmiş plan-prospektə istinad etməlidir. Əgər müəllif əlyazma üzərində işləyərkən plan-prospektən kənara çıxmalarla yol verərsə, yaxud dəyişiklik edərsə, mütləq bu haqda nəşriyyata məlumat verməli və etdiyi dəyişikliyi nəşriyyatla razılaşdırmalıdır(9,58).

Fənn proqramları təhsil prosesində tədris ədəbiyyatı kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Proqramlar tədris müəssisələrində fənn tədrislərindəki proqram - metodik nəşrlər arasında müəyyənədici rol oynayır. Proqramın keyfiyyətindən tələbə və şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi çox asılıdır. Çünkü dərslik və dərs vəsaitlərinin tərtibinin əsasını proqramlar təşkil edir. Müasir tədris ocaqları üçün həm baza proqramı, həm də ikinci dərəcəli proqramlar mövcuddur. *Baza proqramı* fənn biliklərinin və onların mütləq həcmindən əsasını müəyyənləşdirir. *İkinci dərəcəli xarakter daşıyan proqramlara* metodiki tövsiyələri və metodiki vəsaitləri aid etmək olar. Lakin onlar daha çox qiyyabi təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulur. Belə nəşrlərin əsas vəzifəsi material üzərində müstəqil iş aparmaq metodikasının şəhri, mövcud tədris predmetinin vəzifələrini, dərsliyin metodiki və dialektik prinsiplərini izah etməkdir.

Baza proqramlarının əsas funksiyalarından biri də keçiləcək fənnin saatlara bölünməsidir. Hər bir fənn professional olaraq saatlara ayrılır və program üzərə tələba və şagirdlərə təqdim edilir (6).

Dərs vəsaitləri tədris nəşrlərinin geniş və rəngarəng növüldür. Dərs vəsaiti konkret fənn üzrə tədris proqramına uyğun hazırlanmış, dərslikdə verilən biliklərin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsinə xidmət edən vasitədir. Dərs vəsaitləri tədris proqramlarında nəzərdə tutulan biliklərin yaxşı qarınılması, dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsi üçün yaradılmışdır(2,196).

Dərs vəsaitlərinə ənənəvi olaraq dərsliyin hansısa bir bölümünə dair, onun ətraflı şərhini verən yazılı tədris nəşrləri aiddir. Vəsait həm öyrənənlər, həm də öyrədənlər üçün eyni əhəmiyyət kəsb edir. Dərs vəsaitləri dərsliklərdən nisbətən az sistemli olması ilə fərqlənir. Dərs vəsaitləri arasında həm məcburi olanlar (məs., müntəxəbatlar), həm də əlavə vəsaitlər vardır. Əlavə dərs vəsaitlərindən istifadə etmək o qədər də mühüm deyil.

Müasir təhsil sisteminde tədris prosesində dərs vəsaitlərinin rolü getdikcə artır.

Dərs vəsaitlərinə məsələ və tapşırıqlar toplusu da aid edilir. Onların özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bu tədris nəşrləri keçilmiş materialın qarınmasına, möhkəmləndirilməsinə və qazanılmış biliklərin

yoxlanılmasına xidmət edir. Onlar dərsliklərə yanaşı istifadə edilmək üçün buraxılmış və eyni oxucu auditoriyasına ünvanlanılmışdır.

Dərs vəsaitləri əsas və fakültativ olur.

Əsas dərs vəsaitləri tədris proqramları ilə müəyyənləşdirilir: məs., müntəxəbatlar, tarix və coğrafiyaya dair xəritələr, əcnəbi dildə olan, keçilən fənn uyğunlaşdırılmış mətnlər və s.

Fakültativ dərs vəsaitlərinə isə oxu üçün kitablar, proqramın ayrı-ayrı hissələrini aydınlaşdırıran yazılı tədris vəsaiti və s. aiddir.

Dərsliklər konkret fənn üzrə tədris planı və proqramı hazırlanmış nəzəri və praktik biliklərin əsaslarının sistemli və anlaşıqlı şəkildə izah olunduğu əsas vasitədir. Təhsilin məzmunu dərsliklərdə reallaşır. Tədrisin hər bir mərhələsində öyrənilməsi vacib olan bütün materialı özündə cəmləşdirir və yüksək sistemliliyi ilə fərqlənir. Dərsliklər tədris proqramı əsasında ona müvafiq olaraq tərtib edilir. Dərsliklər keçilən fənnlər üzrə biliklərin möhkəmləndirilməsinə, öyrənilən yüksək iş bacarığı aşılamağa imkan verir. Dərsliklər təlim prosesində mühüm yer tutur və predmetin baza biliklərini özündə birləşdirir. Dərsliklərdə material elə yerləşdirilməlidir ki, öyrənenin şəhri müstəqil qavraması üçün imkan yaradılmış olsun. Şəhər elə ardıcıl, sistemli, məntiqi əsaslandırılmalıdır ki, proseslərin və hadisələrin təsviri tam şəkildə öyrənənə çata bilsin.

Təlim forması dəyişikcə dərsliklər də dəyişir. Dərsliklərin tərtibi elmi nailiyyətlər və həyatın tələbi ilə baş verir.

Dərsliklər tədris proqramı əsasında və ona müvafiq olaraq tərtib edilən sənəddir. O mühüm bilik mənbəyidir: şagirdlər, tələbələr müəyyən fənlər üzrə bilikləri, əsas etibarilə dərslikdən alırlar. Dərslik keçilən bilikləri möhkəmləndirməyə, tətbiq etməyə, müstəqil iş bacarıqları aşılamağa imkan verir. Dərslik təlim prosesində mühüm yer tutur.

Dərsliyin keyfiyyəti müvafiq pedaqoji-gigiyenik tələblərə cavab verməsi ilə bağlıdır. Bu tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

Dərslik

- proqramda müəyyən edilmiş nəzəri bilikləri, elmin son nailiyyətlərini əks etdirməlidir;
- təlimin tərbiyədici və inkişafetdirici vəzifələrinin həllinə kömək etməlidir;
- tələbə və şagirdlərin müstəqil işi üçün əlverişli şərait yaratmalıdır;
- metodiki cəhətdən tələbə və şagirdlərin yaşına və anlama səviyyəsinə müvafiq tərtib edilməli, mövzunun mənimşənilməsinə kömək edən metodik aparata (izahatlar, suallar, tapşırıqlar, nümunələr, əyanlılıq və s.) malik olmalıdır (1,38).

Variativ və ya alternativ –ayrı-ayrı müəlliflərin (müəllif qrupunun) vahid tədris programı əsasında eyni fənn üçün hazırladıqları müxtəlif dərsliklərə deyilir.

Sivil ölkələrin praktikasında dərsliklər alternativsiz təsəvvür edilmir.

Müqayisə üçün bəzi ölkələrə baxaq:

Türkiyədə Dərslikləri İncələmə Qurumu öz qərarında tamamilə müstəqildir. Qurum nazirlikdən aldığı program və tədris planı əsasında təqdim olunan dərsliyin bu programa və tədris planına uyğun gəlib-gəlmədiyi müəyyənləşdirir və bəlli bir müddətə dərslik kimi təsdiq edir. Yaxşı dərslik bu qayda ilə sintez olunur.

Ruminiyada bütün dərsliklər məhz ictimai mexanizm vasitəsilə yeniləşdirilmişdir. Bu ölkədə hər fənn üzrə azı üç alternativ dərslik yaradılır. Hər dərs ili ərafəsində heç bir inzibati təsir olmadan müəllimlər bu dərsliklərə baxır, birini seçir və tədris onunla aparılır.

Polşada nəşriyyat tədris planı əsasında dərslik hazırlayırlar, qərar çıxarmaqdə müstəqil olan qiymətləndirmə şurasına təqdim edilir. Şura dərsliyin programma uyğunluğunu, onda konstitusiyaya, qanunvericiliyə zidd məqamların olub-olmadığını yoxlayır. Müsbət rəy almış dərsliyin aqibəti şagirddən və məktəbdən asılı olur.

ABŞ-da dövlət bütün dərsliklərin pulunu məktəbə verdiyi üçün dərslikləri bir qayda olaraq məktəb və valideyn təşkilatları seçib alırlar.

Nəşriyyat dərsliyi çap edib məktəblərə göndərir, xahiş edir baxın, qiymətləndirir və nə qədər almaq istədiklərini soruşur. Öz şagird kontingentinə bələd olan müəllimlər müəyyən dərsliklər üzərində dayanır və onları sıfariş verirlər. Lakin Azərbaycanda bu qaydanın tətbiqi mexanizmi yoxdur (4, 85).

Kurikulumlara əsaslanan yeni və alternativ dərsliklərin yaradılması, şagird və müəllimlərin müvafiq dərslik seçiminin təmin olunması, bu sahədə görüləsi mühüm işlərdəndir. Bunlarla bərabər, istedadlı uşaqlar üçün xüsusi inkişaf proqramları, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inkişaf və inklüziv təlim proqramları da hazırlanması Təhsil Nazirliyinin hədəflərindəndir.

İşlər proqramlar olsun, işlər plan-prospektlər, işlər dərs vəsaitləri, işlərsə də dərsliklər olsun - hamısı Təhsil Nazirliyinin və müvafiq nəşriyyatın qrifi (vəsaitin sahəvi qismində istifadəsini tövsiyə edən və yaxud nəşrine icazə verən sənəd) ilə nəşr olunmalıdır. Qrif almaq üçün təqdim edilən əlyazmaya iki rəy — kollektiv və fərdi rəylər, ixtisas redaktorunun qərarı, əlyazmanın təqdim olunduğu nəşriyyatın təqdimatı əlavə olunur.

Tədris prosesində yardımçı ədəbiyyat da xüsusi rola malikdir. Yardımçı ədəbiyyatda əsas yeri praktikumlar tutur. Praktikumlara tapşırıqlar, məsələlər, yoxlama işlərinin məcmusu daxildir. Cox vaxt praktikumları

metodiki ədəbiyyata aid edirlər. Onlar ali və orta ixtisas məktəblərində böyük əhəmiyyət daşıyan təlim vasitəsidir. Praktikumlar bılık və vərdişlərin möhkəmlənməsində böyük rola malikdir (5,161).

Programlaşdırılmış praktikumlar əsasən predmetin müstəqil öyrənilməsi və qarvanılmasına müstəqil nəzarət üçün müəyyənləşdirilir. Belə programlarda materialın kiçik hissələri suallar və cavablarla bitir. Bu da keçilmiş materialın qarvanılma dərəcəsinə nəzarət imkan yaradır. Tədris materialı belə praktikumlarda daha dəqiq və aydın sistemləşdirilir. Burada əsas yeri özünüyüzləmə sualları və tapşırıqları tutur.

Əksər hallarda praktikumlara metodiki göstərişlər də daxil edilir, ali məktəblərdə programlaşdırılmış təhsilin forma və metodları işlənib hazırlanır, yəni ilk programlaşdırılmış praktikumlar yaradılır. Belə praktikumlarda tədris materialı düzgün sistemləşdirilmiş və məntiqi cəhətdən nizamlanmış olur.

Yardımçı ədəbiyyata müntəxəbatlar da aid edilir. Müntəxəbat dərsliyin mövzusunu təsvir edən mətnlər məcmusudur.

Oxu kitabları da yardımçı ədəbiyyata daxildir və əsasən xarici dilləri öyrənənlər üçün nəşr olunur. Onlara tam əsərlər və ya xarici mətnlə iş vərdişini formalasdırıran fragmentlər daxildir. Orta məktəblərdə isə sinifdən-xaric mütləkə aiddir.

Inkişaf etmiş ölkələrdə dərsliklərə yanaşı, konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlərin hazırlanmasına xüsusü diqqət yetirilir. Vaxtilə respublikamızda da bu sahədə az iş görülməyib. Lakin konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlər sistemli nəşr olunmayıb. Nəşr olunan metodik vəsaitlərdə isə məsələlər pedaqoji psixologiya və pedaqogika yönümüzə kifayət qədər açıqlanmayıb.

Son dövrlərdə yeni dərslik siyasetinin tələbinə uyğun olaraq dərslik komplektlərinin hazırlanmasına başlanılmışdır. Həmin komplektlərdə müəllimlər üçün metodik vəsaitlər də nəzərdə tutulmuşdur. İlk önce I-III siniflərdə dərs deyən müəllimlər üçün belə metodik vəsaitlər nəşr olunaraq məktəblərə çatdırılmışdır.

Konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlərin seçimi nəşr olunması dünya təcrübəsi baxımından günün tələbidir. Bu vəsaitlərin hər biri iki hissədən ibarət olmalıdır. Birinci hissədə müvafiq kursun müəyyən bir sinifdə tədrisinin psixoloji, pedaqoji və metodik məsələləri aydınlaşdırılmalı, ikinci hissədə isə müəllimin yaradıcılığına və müstəqilliyinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə mövzunun tədrisi metodikası variativ şəkildə açıqlanmalı, mövzu üzrə əsas və əlavə ədəbiyyat siyahısı verilməlidir. Müəllimlər üçün bu tipli vəsaitlərin sistemi nəşri «dərslik-müəllim-dərs» probleminin həllində mühüm addımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *İsmayıllı Umutlu. Kitab nəşri bu gün. Bakı: "Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2004.-322 s*
2. *Caniyeva U. Tədris ədəbiyyatının tipoloji xüsusiyyətləri və növləri // Bakı Universitetinin xəbərləri: humanitar elmlər seriyası, 2007, N3, s. 196*
3. *Ə.Əlizadə. Dərslik-müəllim-dərs // Kurikulum jurnalı , 2010.-N4*
4. *İsmixanov M. Pedaqogikanın əsasları. Bakı : Nafta-Press, 2006. - 234s*
5. *Musalı V. Mətnlərin nəşrə hazırlanması problemləri. Bakı: "Elm və Təhsil", 2012.- 262 s*
6. *Антонова С.Г. Редакторская подготовка изданий. М.:МГУП, 2002.- 468 с*
7. *Бейлинсон В. Г . Арсенал образования: Характеристика, подготовка, конструирование учебных изданий .М: Книга, 1986*
8. *Лихтенштайн Е.С., Михайлов А. И. Редактирование научной, технической литературы и информации. М.: 1974.-311 с*
9. *Маркус В.А. Организация и экономика издательского дела М: Книга, 1983.-352с*
10. *Сенкевич М.П. Литературное редактирование научных произведений. М.: Высшая школа, 1970.- 272 с.*
11. *Сикорский. Редактирование отдельных видов литературы. М.: Книга, 1987.-397 с*

**ВИДЫ И ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ
САФАРОВА С.Э.
РЕЗЮМЕ**

В статье говорится формах и типологических особенностей учебной литературы, учебников, учебных программ, учебников и так далее, а также здесь выясняется принципы редактирования. В дополнение выясняется традиционные принципы редактирования учебной литературы в то же время также место уделяется современной альтернативной учебнике

Ключевые слова: учебник, учебные пособия, программы, практикум, альтернативный учебник

**THE TYPES OF EDUCATIONAL LITERATURE AND ITS
TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS
SAFAROVA S.E.
SUMMARY**

The article refers to forms and typological features of the educational literature, textbooks, curricula, textbooks, and so on, and here it turns editing principles. In addition, it turns the traditional principles of editing textbooks at the same time and place is given to modern alternative textbook.

Key words: textbook, study guides, programs, practical, alternative textbook